

TÁLLYA-ÓVÁR: ÚJ UTAK AZ ÉSZAKI-KÖZÉPHEGYSÉG ERŐDÍTETT TELEPÜLÉSEINEK KUTATÁSÁBAN

BARCSI MARCELL¹ – BÍRÓ PÉTER² – BAKOS GÁBOR³ – V. SZABÓ GÁBOR⁴

Magyar Régészeti 11. évf. (2022) 1. szám, pp. 17–29. <https://doi.org/10.36245/mr.2022.1.4>

Magyarországon az Északi-középhegység területéről 44 késő bronzkorra és kora vaskorra keltezett magaslati erődtített települést lehetett eddig azonosítani. Kutatásukban Nováki Gyula mára legendássá vált topográfiai munkája hozott nagy előrelépést, amelynek során felderítette, bejárta és felmérte a 19. század végétől megismert, illetve az általa újonnan felfedezett lelőhelyeket. Hasonló információbővüléssel járt az a 2006-tól indult szisztematikus felderítő munka, amely során az ELTE BTK Régészettudományi Intézetének csapata fémkereső műszerek segítségével kutatta át a régió erődtített településeit (V. SZABÓ 2017).

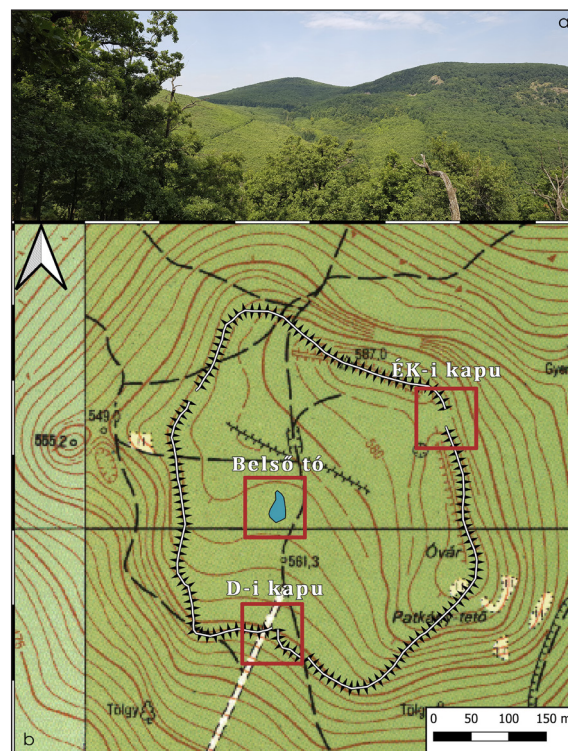
Annak ellenére, hogy mára a régió földvárainak majd mindegyikén számolhatunk kisebb régészeti kutatásokkal, átfogó igényű komplex vizsgálatokra mindössze két esetben – Szilvásvár-Kelemenszéken (V. SZABÓ & BÍRÓ 2018; V. SZABÓ 2019, 213–224) és Tállya-Óváron – történt kísérlet. Ez a cikk a tállya-óvári erődtített településen történt kutatások módszereit és eddigi eredményeit foglalja össze.⁵

Kulcsszavak: erődtített település, késő bronzkor, kora vaskor, késő vaskor, Zemplén, fémkeresős kutatás

AZ ERŐDTÍTETT TELEPÜLÉS ÉS KUTATÁSÁNAK TÖRTÉNETE

A Zempléni-hegység déli részén, Tállyától 5 km-re keletre a hegyek ölelésében helyezkedik el az 583 méter magas Óvár vagy más néven Patkány-tető. A viszonylag lapos, délnyugati irányban enyhén lejtő platóval rendelkező Óvár a környék második legmagasabb hegye, amelynek szinte teljes felületét belakták a bronzkorban itt megtelepedő közösségek. A 14 hektár alapterületű lelőhelyet teljes kerületében természetes sziklakibúvásokat is magába foglaló sánc veszi körbe (1. kép, 2. kép a-b).

A lelőhelyet a régészeti irodalomban már a 19. századtól említik, de az első tudósítások tévesen avar vagy honfoglalás kori eredetű, középkori mentsvárnak írták le (NOVÁKI & SÁRKÖZY 2004, 214). A sáncok első felmérése és a lelőhely leírása Nováki Gyula nevéhez köthető, aki a lelőhelyet már a késő bronzkorra keltezte (MATUZ & NOVÁKI 2002, 8; NOVÁKI & SÁRKÖZY 2004, 214–217; NOVÁKI, SÁRKÖZY & FELD 2007, 123). Az ELTE bronzkincskutató projektjének részeként 2009-től, V. Szabó Gábor vezetésével indított fémkereső műszeres kutatást a lelőhelyen. Az első évben került feltárára egy 33 bronztárgyból álló, a késő bronzkor végére és a kora vaskor elejére keltezhető depóelet (V. SZABÓ 2010, 27–28; 2017, 119; 2019, 129–131). Ezt köve-

1. kép. Tállya-Óvár: a) Az erődtített telep lát képe a Mekecsvárról. b) A sánc vonala az új felmérés alapján.

¹ ELTE BTK Régészettudományi Intézet. E-mail: bmarcell602@gmail.com

² Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Régészeti Intézet. E-mail: biro72@gmail.com

³ Miskolci Herman Ottó Múzeum. E-mail: bg.gp.ko@gmail.com

⁴ ELTE BTK Régészettudományi Intézet. E-mail: vasagab@gmail.com

⁵ A kutatást az NKFI 138768 számú pályázata támogatta.

2. kép. Tállya-Óvár. a) Az ÉK-i kapu. b) A sánc az északi oldalon. c) A belső tó télen.

tőn 2011 és 2013 között a depó közvetlen közelében egy kisebb ásatást is végeztünk annak érdekében, hogy kiderüljön, milyen kontextusban kerültek földbe a tárgyak (V. SZABÓ 2019, 133–135).

A FÖLDVÁRKUTATÁS ÚJ ÚTJAI

A közép-európai késő bronzkor és kora vaskor legjellegzetesebb lelőhelytípusának a látványos sáncokkal és árkokkal erődített települések számítanak. Az elmúlt évtizedekben Európa-szerte indultak olyan projektek,⁶ amelyek több módszer együttes alkalmazásával komplexebb képet próbálnak adni a sok esetben többkorszakos lelőhelyek létrejöttének okairól, az egykori települési hierarchiában betöltött helyzetükről és esetleges regionális történeti szerepükről.

A korszak földvárkutatásának két kiemelkedő módszertani példajaként említhető a bajorországi Bullenheimer Berg (FALKENSTEIN & SCHUSSMANN 2016; SCHUSSMANN 2018) és a romániai Teleac (UHNÉR ET AL. 2018; 2019). Mindkét lelőhelyen változatos módszereket alkalmaztak annak érdekében, hogy megismerjék a települések belső szerkezetét: LIDAR felvételeket és geofizikai felméréseket készítettek, továbbá nagyobb felületeket kutattak át hagyományos régészeti módszerekkel. Teleacon magnetométeres felmérés segítségével sikerült elkülöníteni a lakóövezeteket és a gazdasági zónákat a településen belül, az itt alkalmazott példaértékű ásatási módszerek pedig a lakóházakról és a védelmi rendszerről nyújtottak gyökeresen új ismereteket. Bullenheimer Bergen hasonlóképpen a magnetométeres felmérés és az erre épülő lapáttesztetek, valamint szisztematikus leletgyűjtés segítségével tudtak azonosítani, majd feltárni egy urnamezős időszakra keltezhető háztartást. A feltárás során gyűjtött paleobotanikai anyag vizsgálata alapján rekonstruálni lehetett a korszakban termesztett növények spektrumát is (HERBIG 2016).

A fenti két példához hasonló adottságú erődített települések az Északi-középhegység taghegységeiben is nagy számban ismertek (MATUZ & NOVÁKI 2002), ám a 44 felmért lelőhelyen a 2000-es évekig csak hét esetben történtek – zömében kis felületeket nyitó és hézagosan dokumentált – ásatások. Ezek közül egyedül a Felsőtárkány-Várhegyen végzett feltárás szolgáltatott az egykori település háztípusairól és belső szerkezetéről is információkat: itt a sánc mentén utcaserkezetbe rendeződő házakat lehetett megfigyelni (MATUZ 1992, 35). A régió erődített településeivel kapcsolatban a fémkereső műszeres kutatások tudtak újabb eredményeket felmutatni: pontosították a lelőhelyek keltezését és a fémleletek szóródása alapján a betelepültségük mértékéről és a lelőhelyek esetleges funkciójáról is jól használható adatokat gyűjtöttek (V. SZABÓ 2017, 130–132; 2019).

ÚJ KUTATÁSOK – ÚJ EREDMÉNYEK

A tállyai erődített telepen 2009 óta egy egymásra épülő, a lelőhelynek és környezetének egészét megismerő, komplex kutatás bontakozott ki. Ennek alapja a lelőhely szisztematikus fémkereső műszeres felderítése volt, amelyet a sáncok újbóli felmérése, hagyományos régészeti feltárás, lapáttesztelés és a környező régióban elhelyezkedő, egykorú települések felderítése és felmérése követett.

⁶ Ezek sorába illeszkedik a Dunántúl kora vaskori településeinek újszerű kutatását megcélzó, Czajlik Zoltán vezette projekt, amelynek fókuszában a kora vaskori Süttö-Nagysánc (CZAJLIK ET AL. 2019) átfogó vizsgálata áll: *Kora vaskori tájhasználat az Alpok és a Duna között; a süttöi és a postelai lelőhely-komplexumok összehasonlító tájrégészeti elemzése*.

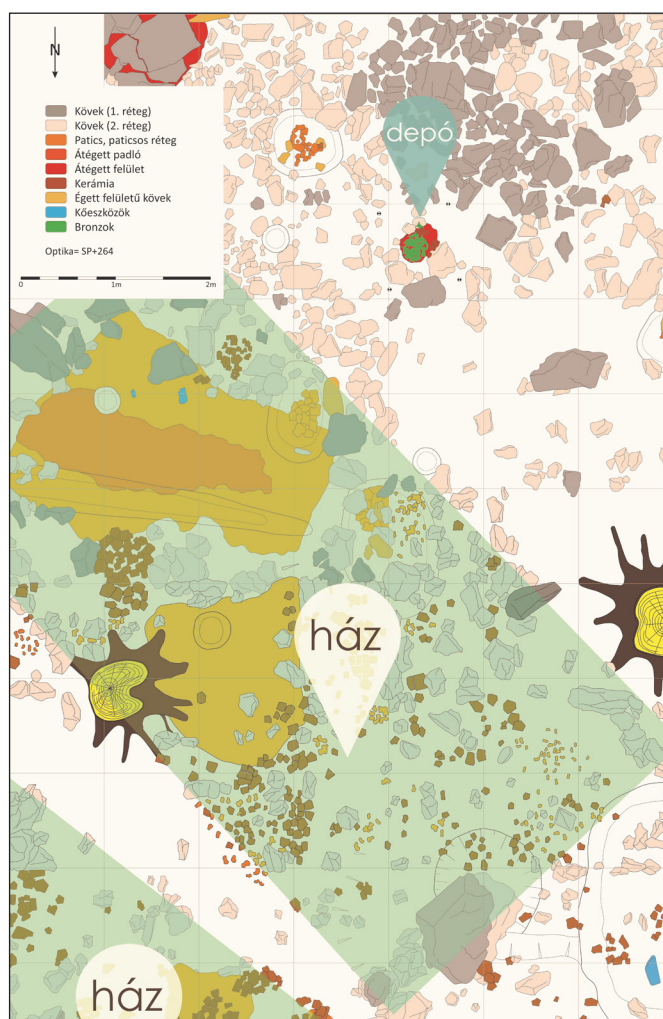
3. kép. Tállya-Óvár: Szórvány bronztárgyak a lelőhelyről.

A tállya-óvári kutatások a 2009-ben indított, zárt depóleleteket megtalálását célzó fémkereső műszeres felderítéssel indultak. A 2019-től újrászervezett fémkeresős kutatásba az ELTE csapata mellé a Miskolci Herman Ottó Múzeum Bakos Gábor által vezetett önkéntesei is bekapcsolódtak. Ekkortól kiemelt figyelmet fordítottak a korábban elhanyagolt vastárgyak felgyűjtésére is, amelynek eredményeképpen vasból készült fibulák, munkaeszközök és fegyverek tucatjai kerültek elő, bizonyítva azt, hogy a lelőhelyen jelentős késő vaskori–kelta jelenléttel is lehet számolni.

A fémkereső műszeres bejárások során eddig összesen 219 szórvány fémtárgy, illetve egy 33 bronztárgyból álló depó került elő (11. kép c). A leletek két főbb horizontba sorolhatók: a késő bronzkor–kora vaskor időszakára és a késő vaskorra. Az előbbi korszakba 99, míg az utóbbiba 103 bronz- és vastárgy keltezhető. A bronzkori leletek többsége a fémmegmunkálással kapcsolatba hozható bronzrög és öntőcsap. Kisebb számban eszközök, főként sarklók, tokosbalták és egy tokoskalapács töredékei is előkerültek, ám az ép eszközök teljesen hiányoznak (3. 4. képek). A bronzkori fémtárgyak szabálytalanul szóródnak a felszínen, nagyobb koncentrációjukat nem lehet megfigyelni. Kirajzolódnak olyan területek is, ahol egyáltalán nem kerültek elő fémleletek, így a délnyugati sarokban és az északkeleti részen lévő nagyjából 100×100 méteres térszíneken (11. kép c). Más, hasonló adottságú, a kerámiaanyag alapján intenzív megtelepedést mutató erősített tele-

4. kép. Tállya-Óvár: a) Tokos kalapács. b) Tokosbalt töredéke.

5. kép. Tállya-Óvár. Az ásatások összesített felszínrajza. (V. SZABÓ 2019, 134, 108. kép)

6. kép. Tállya-Óvár. a) A 2013-as ásatás szelvénye. b) A 2012-es ásatás szelvénye. c) A 2011-es ásatás szelvénye.

pülekhez képest (pl. Szilvásvár-Kelemenszéke, Telkibánya-Cserhegy: V. SZABÓ 2019, 178, 217–219) a bronzkori fémtárgyak viszonylag csekély számban és kisebb változatosságban vannak jelen. Ennek oka a lelőhelyen bizonyítható illegális fémkeresőzés is lehet, de nem zárható ki a kora vaskori közösség fémműveléssel való eltérő bánásmódja sem.

A 2009-ben feltárt bronzdepó kontextusának tisztázása céljából 2011 és 2013 között ásatásra is sor került, amelynek során összesen 79 m² került feltárása (5, 6. képek). A szelvényben kibontott tapasztott padló- és omladékmaradvány (7. kép) alapján a depó környezetében egy vagy két felmenő falú házat lehet rekonstruálni (V. SZABÓ 2019, 133).

2019-ben újra felmérésre került a települést övező, térképen korábban pontatlanul ábrázolt sáncok vonala. Ez alapján sikerült tisztázni a falakkal körbefogott terület pontos méretét (27 helyett 14 hektár) és azonosítani lehetett a déli oldalon a település belseje felé meghosszabbított sáncvégekkel jellemezhető,

7. kép. Tállya-Óvár: a-c) Edénytöredékek és omladékfoltok a 2012-es ásatás szelvényében.

komplex kapuszerkezetet is (1. kép b, 8. kép). Hasonló kapukat ismerünk többek között Kemence-Magosfa (MATUZ & NOVÁKI 2002, 112, Abb. 36), Teleac (VASILIEV, ALDEA & CIUGUDEAN 1991, Pl. I), Călinești-Oaș (MARTA 2020, 12–13) és Subcetate (VASILIEV 1995, Pl. I) földvárakból is.⁷ A sánc pontos szerkezetéről jelenleg még nem áll rendelkezésre biztos adat, de az egyidős kelet-Kárpát-medencei erősítések alapján itt is egy vagy két kőfallal és fából ácsolt szerkezettel megerősített, föld feltöltésű védművet lehet feltételezni (ZANOCI 2015b).

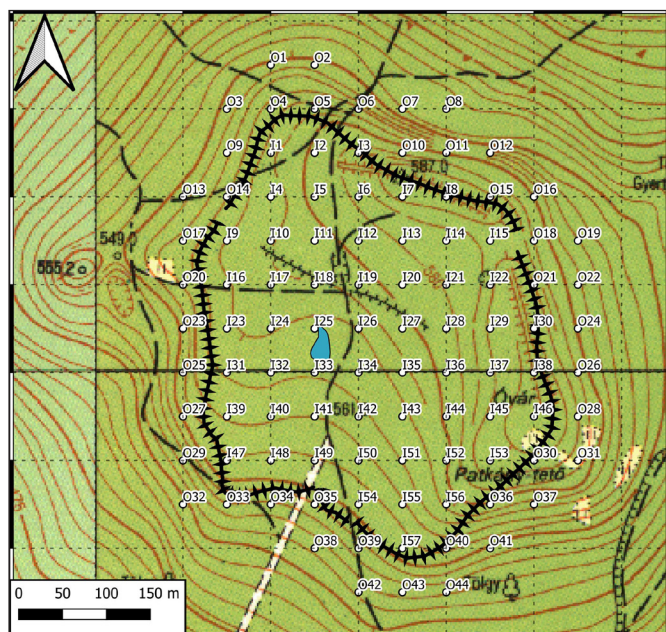

8. kép. Tállya-Óvár: a) A Déli kapu. b) A kapuszerkezet értelmezése.

A korszak erősített településeinek tervezése során stratégiai fontossággal bírt a vízellátás megteremtése. A tállyai településen belül természetes víznyerő hely nincsen – patakok, tavak és források csak 1–2 km távolságra találhatóak innen – a vízellátásban ezért valószínűleg a település középső részén elhelyezkedő belső tónak kulcsszerepe lehetett (2. kép c). A 40×20 méter nagyságú tó mesterséges víztározó lehet (MATUZ & NOVÁKI 2002, 8), amit egy kisebb gát segítségével a bronzkorban alakíthattak ki. A vízellátás különösen fontos volt a korszak erősítésépítői számára; sok esetben megfigyelhető, hogy a védművekkel olyan területeket vettek körbe, ahol volt tó vagy forrás. Észak-Magyarországon jó példa erre többek között Mátraszőlős-Kerebük (MATUZ & NOVÁKI 2002, 108, Abb. 32) vagy Szanda-Várhegy (MATUZ & NOVÁKI 2002, 109, Abb. 33), a Dunántúlon pedig Várvölgy-Nagyláz-hegy (MÜLLER 2006, 228), de hasonló törekvés megfigyelhető más területeken is (OSTERMAIER 2012, 119–120; HANSEN & PARE 2008, 73–80).

2020-ban egy olyan kutatásra is sor került, amelynek célja a lelőhely településszerkezetének megismerése volt a felszínen szóródó cserépdarabok eloszlásának vizsgálatával. Annak érdekében, hogy statisztikailag is releváns képet lehessen kapni a kerámia szóródásáról, a lelőhelyet lefedő 50×50 méteres

⁷ További analógiákat lásd: ZANOCI 2015a, 14–16. Aurel Zanoci által szerkesztett őskori kaputípológiája (2015a) alapján a tállyai kapuszerkezet a 1b2 típusba sorolható bejárat.

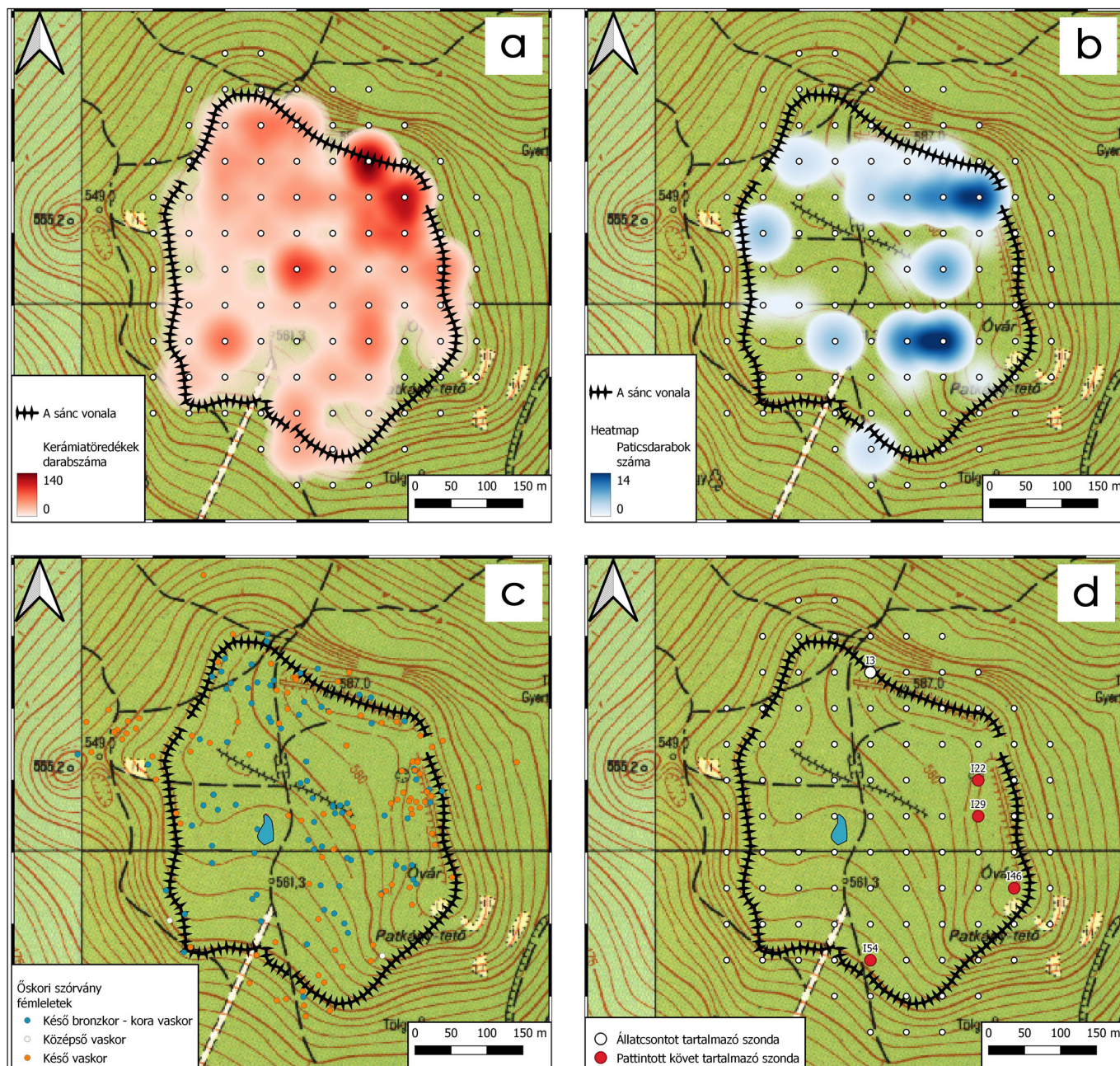

9. kép. Tállya-Óvár. Szondakiosztás
(belső szondák: 101–157; külső szondák: 001–044).

négyszethálós rácspontjaiban 1×1 méteres, 10–15 cm mély szondákat kellett kialakítani (9. 10. képek). A cél csak a felszínközeli, az erdő által már egyébként is megbolygatott rétegek vizsgálata volt, ami az ásatási megfigyelések alapján a felső 20 cm-t jelentette. A szondákból előkerülő edénytöredékek, paticsdarabok, pattintott kövek darabszámának és súlyának rögzítése után, az összegyűlt adatokat felhasználva, hőtérképeken jelenítettük meg a leletanyag eloszlását (11. kép a-b). A sáncokkal határolt területen belül 57, azokon kívül 6 szonda készült. A cseréptöredékek szóródásáról elmondható, hogy alapvetően a lelőhely teljes felszínén megtalálhatók, kivéve a délkeleti sánc zónáját, mivel ezen a részen erősen sziklás a felszín, így nem volt alkalmas házak építésére. A töredékek nagy része jellegtelen, de anyaguk és eldolgozásuk alapján a késő bronzkorra keltezhetők. Kelta jellegű, késő vaskori grafitozott és korongolt töredéket mindössze két esetben sikerült azonosítani. Az edénytöredékek legnagyobb koncentrációja az északkeleti térfélen, illetve a település középső részén megfigyelhető (11. kép a). Paticsok szintén nagyobb mennyiségben kerültek elő – két jelentősebb sűrűsödést lehet meghatározni: egyet az északkeleti, egyet pedig a középső területen (11. kép b). A szondázás és a korábbi ásatás során is meglepő volt, hogy a település intenzitásához képest milyen elenyészően kevés az állatcsontok mennyisége – feltételezésünk szerint valószínűleg a tölgyes erdő

10. kép. Tállya-Óvár.
A 2020 nyarán ásott I18-as szonda.

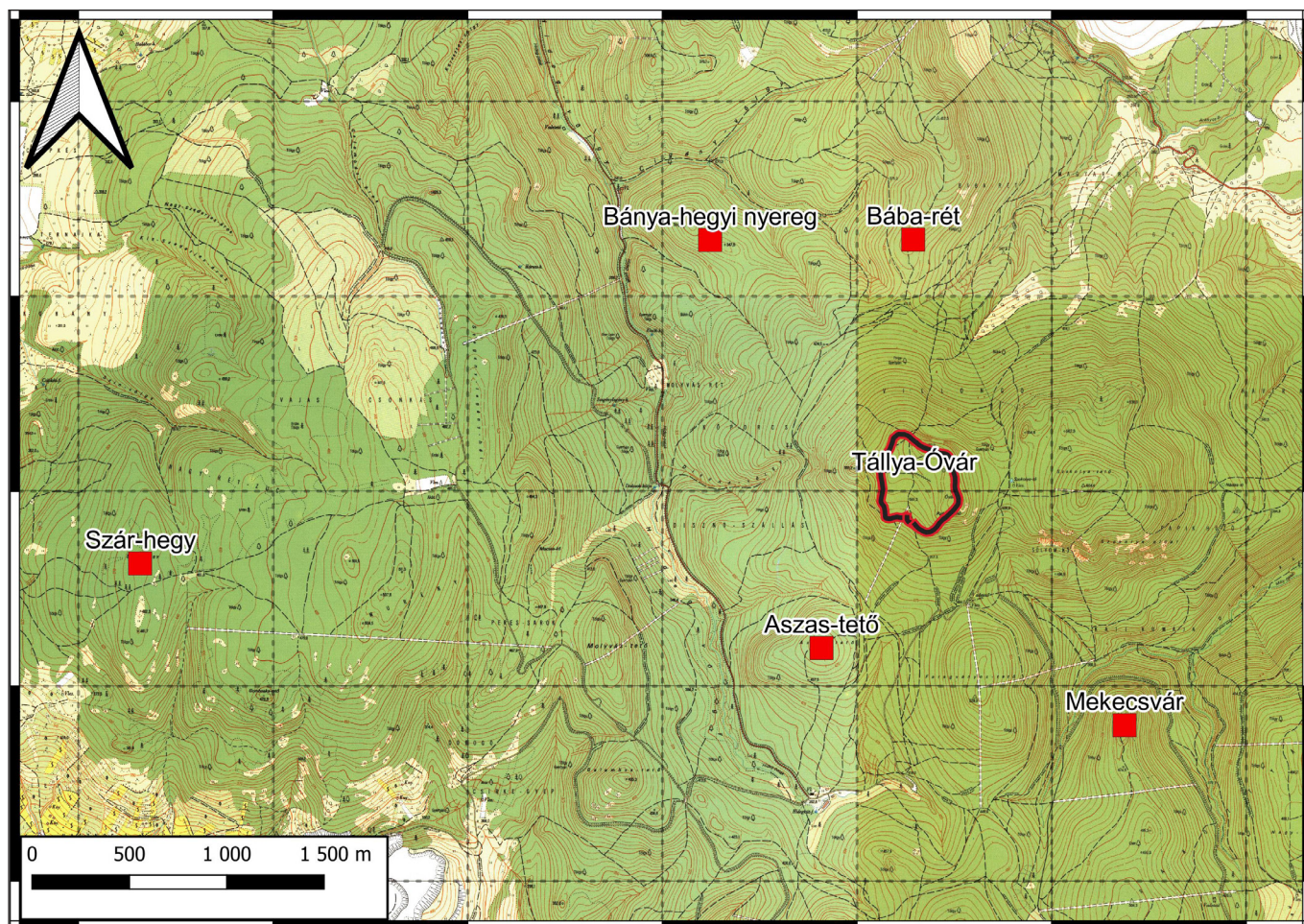

11. kép. Tállya-Óvár: a) Edénytöredékek eloszlása. b) Paticsdarabok eloszlása. c) Bronzkori és vaskori szórvány fémleletek. d) A pattintott köveket és állatcsontot tartalmazó szondák.

talajviszonyai pusztítják el a csontokat. Pattintott kövek is előkerültek több szondából, főként a lelőhely legmagasabb térszínén, a Patkány-tetőn (11. kép d). Ezek a leletek utalhatnak arra is, hogy a megelőző időszakokban a neolitikus közösségek is fölkereshették a lelőhelyet, ami nem lenne meglepő, mivel a térség gazdag a jól pattintható könnyersanyagokban.

Az erősített település kutatásával párhuzamosan az Óvár 10 km sugarú környezetében terepbejárásokat is folytattunk azzal a céllal, hogy térképre kerülhessen a vele kapcsolatban álló összes egykorú lelőhely. Kiderült, hogy a várral egy időben kisebb, tanyaszerű települések létesültek a Szár-hegyen, a Bánya-hegyi nyergen, a Bába-réten és az Aszas-tetőn (12. kép). A legintenzívebb település a felsoroltak közül az Óvártól ÉNy-ra található Bánya-hegyi nyergen helyezkedett el, ahonnan előkerült négy kisebb bronztárgy, egy állatplasztika és nagy mennyiségű késő bronzkori kerámiatöredék is.

Az Óvartól délkeletre egy kisebb, 1,1 hektár alapterületű, kőszáncal erősített település – Tállya-Meckesvár (MATUZ & NOVÁKI 2002, 8) – is létesült (13. kép a). A lelőhelyről jó rálátás nyílik az Óvárra

12. kép. Az Tállya-Óvár környezetében azonosított egykorú települések.

(1. kép a) és néhány árktól díszítésű, jellegzetes késő bronzkor–kora vaskori típusú kerámiatöredék alapján akár egy időben is létezhetek, ám a felszínen szóródó nagy mennyiségű pattintott kőanyag (13. kép c) és a több tucatnyi szórvány kelta fémtárgy (13. kép b) – vaseszközök, fibulák, nyílhegyek – alapján ez a terület elsősorban a középső neolitikum és a késő vaskor (La Tène D periódus) időszakában volt intenzíven belakva. A késő vaskori nyílhegyek sánc környéki koncentrációja arra utal, hogy az itt élőket ekkoriban támadás érthette.

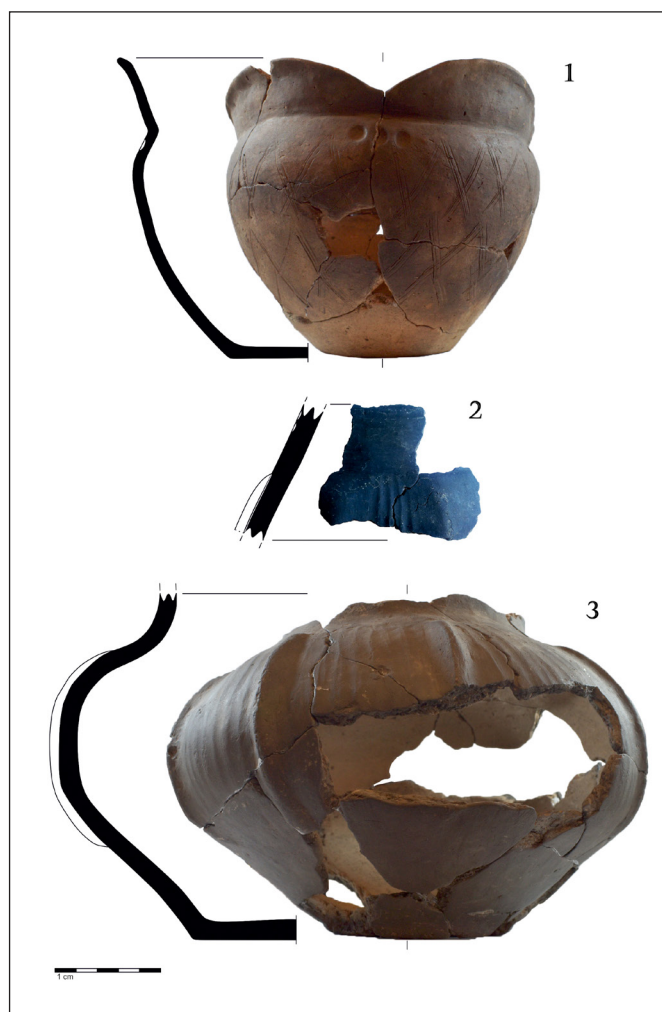

13. kép. Tállya-Mekecsvár. a) A lelőhely ÉNy-i irányból. b) Késő vaskori balták a lelőhelyről. c) Újkőkori kőeszközök a lelőhelyről.

A KÉSŐ BRONZKORTÓL A KELTÁKIG: AZ ERŐDTÍTETT TELEPÜLÉS TÖRTÉNETE ÚJ MEGVILÁGÍTÁSBAN

A kerámiaanyag tanúsága szerint a lelőhelyen az első komolyabb megtelepedéssel a késő bronzkor végén és a kora vaskor elején, a HaB periódusban számolhatunk. A szórványként és ásatásból előkerült kerámiatöredékek többsége a klasszikus Gáva-kerámiastílus (KEMENCZEI 1984, 64–72; V. SZABÓ 1996, 31–36) jegyeit hordozza magán: gyakoriak a két színű – kívül fekete, belül barna, sárga vagy vörös – darabok, továbbá sok az árkolással és bekarcolt vonalkötegekkel díszített töredék is. Több esetben előkerült a kerámiastílus jellemző edényformája, a karéjos peremű, kiöblösödő testű, hasán bekarcolt vonalkötegekkel díszített mély tál (14. kép 1), amelynek párhuzamai minden jelentős Gáva településanyagból ismertek (KÓSA 2021, 23). A lelőhely keltezését tovább finomítja, hogy a depó környékén nyitott szelvényben előkerültek a kora vaskori Mezőcsát-csoport temetkezéseiből ismert kerámiákkal rokonítható formák is, mint pl. egy kívül sötétszürke, belül világosbarna színű, nyomott gömbös testű, hasán függőleges, enyhén ferde bordákkal és közöttük szintén függőleges árkolással díszített tárolóedény (14. kép 3). Noha a hason megjelenő függőleges bordák elvértve megtalálhatók a Kyjatice- és Gáva-stílusú anyagokban is, ezen edény legjobb párhuzamait a mezőcsát-hőrcsögösi temető 11. és 79. sírjaiban (PATEK 1993, 39, Abb. 26/7; 43, Abb. 30/6) és a szintén a HaB2 periódusra keltezhető Hódmezővásárhely-Solt-Palé, Égető tanyán találjuk meg (V. SZABÓ 1996, 98, 43. kép 4; 99, 44. kép 1). A fekete, belül sárgásbarna színű, hasán hólyagszerű kidomborodásokkal, köztük függőleges, és a nyakán vízszintes árkolással díszített edényhez (14. kép 2) hasonló tagolt díszítésekkel Ároktő-Dongóhalmon (PATEK 1982, 31, Fig. 16/3; KEMENCZEI 1988, 99), Füzesabony-Öregdombon (KEMENCZEI 1989, 61, 4. ábra 7), és Mezőcsát-Hőrcsögösön (PATEK 1993, 42, Abb. 29/12; 45, Abb. 32/28) találkozunk. Ezek alapján arra következtethetünk, hogy a település lakói, de legalábbis a feltárt gazdag háztartás kapcsolatát tarthatott fenn az Alföld északi részén, a hegységek lábainál a Kr. e. 8–9. században megjelenő preszkíta csoportokkal. Ezt a kapcsolatrendszert és keltezést erősítik meg a lelőhelyen feltárt bronzdepó baltaformái és a lengyelországi és ukrainai párhuzamokkal rendelkező ovális bronzkarika is (V. SZABÓ 2019, 132).

A Gáva- és a Kyjatice-kerámiastílus elterjedésének időszakában a Kárpát-medence keleti felében általánosnak mondható az erődtített települések jelenléte. Különböző méretű és kiépítettségű típusaik megtalálhatók minden olyan területen, ahol a létrehozásukra a földrajzi környezet alkalmas volt: Északkelet-Magyarországon (MATUZ & NOVÁKI 2002), Kelet-Szlovákiában (FURMÁNEK, VELACIK & VLADÁR 1999, 120–124), Kárpátalján (MOJŽES 2011, 237, Рис. 1) és Erdélyben (VASILIEV 1995; MARTA 2020, 117, Fig. 1). Az Északi-középhegységben található erődtített településeken egyre több esetben mutatható ki, főként a szórvány fémek és bronzkincsek alapján, hogy azok Tállya-Óvárhoz hasonlóan egészen a HaB2–3 periódusig lakottak maradtak vagy éppen ebben az időszakban épültek ki (V. SZABÓ 2017, 108, Fig. 1; V. SZABÓ 2022, 22–25, 3. kép).

14. kép. Tállya-Óvár. Késő bronzkori és kora vaskori kerámiaedények a 2011 és 2013 között végzett ásatásból.

Egyre több adat utal arra is, hogy ezek akár a Kr. e. 7. századig, a HaC periódusig lakottak voltak (pl. Dédestapolcsány–Verebce-bérc: V. SZABÓ, CZAJLIK & REMÉNYI 2014; TÓTH 2012; 2017; Cserépfalu–Mésztető, Felsőtárkány–Várhegy, Mátraszentimre–Ágasvár: METZNER-NEBELSICK 2012; V. SZABÓ 2022).

A tállya-óvári lelőhelyen a korai szkíta korszakot mindössze két tárgy – egy bronzdrótból hajlított, egyik végén kónikus, másik végén lapos, elektronlemezrel borított hajkarika és egy háromélű bronz nyílhegy – képviseli.

A területen a késő vaskorban a kelták is megtelepedtek (korai és középső La Tène periódus), amiről a kis mennyiségű kelta jellegű kerámia mellett a 2019 óta gyűjtött nagy mennyiségű vASFegyver – kardok, lándzsák, pajzsalkatrészek –, vas tokosbalta, bronz- és vasfibula, bronzövek töredékei árulkodnak (15. kép). A kelta jellegű fémleletek a sáncok zónájában, a bejáratok közelében csoportosulnak, ami vagy egy kisebb ostromra, vagy egy a falak és a kapuk mentén elhelyezett *tropaion* (győzelmi emlékmű) jelenlétére utalhatnak.⁸

15. kép. Tállya-Óvár. Késő vaskori bronz és vastárgyak a lelőhelyről, illetve egy vaskard eredeti helyzetében az északkeleti kapu előteréből

TOVÁBBI CÉLOK ÉS LEHETŐSÉGEK

A lelőhelyen 2009-ben újrakezdődő kutatások, a terepbejárások, az ásatás, a szisztematikus szondázás, illetve a mikrorégió településeinek azonosítása Tállya-Óvárat a legjobban kutatott magyarországi földvárak közé emelték. A lelőhely topográfiai vizsgálatának következő állomása egy az Óvár és a környezetéről készült új LIDAR felvétel lehet, amely segíthetne tovább pontosítani az erősítési rendszerek elhelyezkedését és olyan földművek vagy halomsírok azonosítását is lehetővé tenné, amelyek szabad szemmel nem kivehetők. A kutatási projekt tervbe vett egy olyan sáncátvágást is, amely tisztázhatná az erősítések szerkezeti felépítését és azt a máig megválaszolatlan kérdést, hogy pontosan mikor épült a ki sánc: a késő bronzkor végén, a kora vaskorban, netalán a késő vaskor idején? Eldöntetlen kérdés az is, hogy a kelta időszakban megújították-e a sáncot. Fontos lenne a déli kapu kutatása is, hogy hitelesíteni lehessen az itt kiépült komplex kapuszerkezet jelenlétét. A lelőhely intenzíven betelepült részén egy nagyobb területen egy teljes ház feltárása is tervbe lett véve, ahonnan paleobotanikai anyagminta gyűjtésére is lehetőség adódhatna. További kutatást igényel a kelta viseleti tárgyak és a vASFegyverek koncentrációjának az értelmezése is.

A régészeti kutatás mellett a jövőben fontos feladat az erősített település mostani állapotának a megőrzése is. Ebbe beletartozik a lelőhely illegális fémkereső műszeres rablóktól való megóvása, illetve a sáncok állagvédelmének megszervezése, melyeket az elmúlt évtizedek erdészeti munkálati során több helyen is átvágtak és súlyosan megrongáltak.

BIBLIOGRÁFIA

Czajlik Z., Fejér E., Novinszki-Groma K., Jáky A., Rupnik L., Sörös F. Zs., Bödőcs A., Csippán P., Darabos G., Gergác R., Györkös D., Holl B., Király G., Kürthy D., Maróti B., Merczi M., Mervel M., Nagy B., Pusztai S., B. Szöllősi Sz., Vass B. & Czifra Sz. (2019). Traces of prehistoric land use on the Süttő plateau. In Črešnar, M. & Mele, M. (eds.) *Early Iron Age Landscapes of the Danube Region* (185–220). Graz, Budapest: Archaeolingua Alapítvány.

⁸ A kelta leletek feldolgozását és értelmezését Tankó Károllyal közös publikációban tervezzük.

Falkenstein, F. & Schußmann, M. (2016). Forschungen am Bullenheimer Berg 2011–2015. *Bericht der Bayerischen Bodenkmalpflege* 57, 101–182.

Furmánek, V., Veliačik, L. & Vladár, J. (1999). *Die Bronzezeit im Slowakischen Raum*. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, PAS 15. Rahden/Westfalen: Verlag Marie Leidorf GmbH.

Hansen, L. & Pare, C. (2008). Der Glauberg in seinem mikro- und makroregionalen Kontext. In D. Krausse (Hrsg.) *Frühe Zentralisierungs- und Urbanisierungsprozesse. Zur Genese und Entwicklung frühkeltischer Fürstensitze und ihre territorialen Umländes*. Kolloquium des DFG-Schwerpunktprogramms 1171 in Blaubeuern, 9–11. Oktober 2006 (57–96). Stuttgart: Kommissionsverlag, Konrad Theiss Verlag.

Herbig, C. (2016). Archäobotanische Untersuchungen auf dem Bullenheimer Berg – die Proben von der Terrassengrabung 2012–2013. *Bericht der Bayerischen Bodenkmalpflege* 57, 130–132.

Kemenczei T. (1984). *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*. Archaeologia Hungarica 51. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kemenczei T. (1988). Kora vaskori leletek Dél-Borsodban. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyvei* 25–26, 91–106.

Kemenczei T. (1989). Koravaskori sírleletek az Alföldről az őskori gyűjteményben. *Folia Archaeologica* 40, 55–74.

Kósa P. (2021). Baks-Temetőpart. Analysis of a Gáva-ceramic style Mega-settlement. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2018, 5–87. <https://doi.org/10.54640/CAH.2018.5>

Marta, L. (2020). *Gáva culture in the Somes Plain. The Settlement of Călinești-Oaș and Lazuri*. Nyíregyháza: Jósa András Múzeum.

Matuz D. E. (1992). A Kyjatice kultúra földvéra Felsőtárkány-Várhegyen. *Agria* 27-28, 5–84.

Matuz D. E. & Nováki, Gy. (2002). *Spätbronzezeitliche, früheisenzeitliche erdwälle in Nordungarn*. Inventaria Praehistorica Hungariae 10. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.

Metzner-Nebelsick, C. (2012). Social Transition and Spatial Organisation: The Problem of the Early Iron Age Occupation of the Stronghold in Northeast Hungary. In: Anreiter, P., Bánffy E., Bartosiewicz L., Meid, W. & Metzner-Nebelsick, C. (eds.): *Archaeological, Cultural and Linguistic Heritage*. Festschrift for Erzsébet Jerem in Honour of her 70th Birthday (425–448). Budapest: Archaeolingua Alapítvány.

Mojžes, V. (Мойжес, В.) (2011). Ardanovskoe Gorodiše (Ардановское Городище). *Tyragetia* V(XX)/1, 237–246.

Müller R. (2006). Várvolgy-Nagy-Lázhegy késő bronzkori földvár kutatása. In: Kovács Gy. & Miklós Zs. (eds.): „Gondolják, látják az várnak nagy voltát...” Tanulmányok a 80 éves Nováki Gyula tiszteletére. (Burgenkundliche Studien zum 80. Geburtstag von Gyula Nováki (227–236). Budapest: Castrum Bene Egyesület, Históriaantik Könyvesház Kiadó.

Nováki Gy. & Sárközy S. (2004). Várak a történeti Zemplén megyében I. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyvei* 43, 199–230.

Barcsi Marcell et al. • Tállya-Óvár: új utak az Északi-középhegység erődített településeinek kutatásában

Nováki Gy., Sárközy S. & Feld I. (2007). *Borsod-Abaúj-Zemplén megye várai az őskortól a kuruc korig*. Magyarország várainak topográfiája. Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei 5. Budapest, Miskolc: Castrum Bene Egyesület, Herman Ottó Múzeum.

Ostermaier, N. (2012). *Urnenfelderzeitliche Höhensiedlungen in Bayern nördlich der Donau. Topographische, chronologische und funktionale Aspekte*. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, UPA 214. Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH.

Patek E. (1982). Recent excavations at the Hallstatt and La Tène hill-fort of Sopron-Várhely (Burgstall) and the predecessors of the Hallstatt culture in Hungary. In: Gabler D., Patek E. & Vörös I. *Studies in the Iron Age of Hungary*. BAR International Series 144, 1–56.

Patek E. (1993). *Westungarn in der Hallstattzeit*. Quellen und Forschungen zur prähistorischen und provinzialrömischen Archäologie 7. Weinheim: VCH, Acta Humaniora.

Schußmann, M. (2018). Forschungen am Bullenheimer Berg 2015–2018. *Bericht der Bayerischen Bodenkmalpflege* 59, 29–54.

V. Szabó G. (1996). A Csorva-csoport és a Gáva-kultúra kutatásának problémái néhány Csongrád megyei leletgyűttes alapján. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyvei: Studia Archaeologica* 2, 9–110.

V. Szabó G. (2010). Fémkereső műszeres kutatások kelet-magyarországi késő bronzkori és kora vaskori lelőhelyeken. Beszámoló az ELTE Régészettudományi Intézete által indított bronzkincskutató program 2009. évi eredményeiről. *Régészeti Kutatások Magyarországon* 2009, 19–38.

V. Szabó G. (2017). Hoards and Fortifications: new observations on the structure and function of Eastern Hungarian Late Bronze Age and Early Iron Age high-altitude fortified settlements. In: Heeb, B. S., Szentmiklosi A., Krause, R. & Wemhoff, M. (eds.). *Fortifications: The Rise and Fall Of Defended Sites In Late Bronze And Early Iron Age of South-East Europe*. International Conference in Timişoara, Romania from November 11th to 13th, 2015. (107–134). Berlin: Staatliche Museum zu Berlin.

V. Szabó G. (2019). *Bronzkori kincsek Magyarországon. Földbe rejtett fegyverek, eszközök, ékszerek nyomában*. Hereditas Archaeologica Hungariae 3. Budapest: Archaeolingua Alapítvány, MTA BTK Régészeti Intézet.

V. Szabó G. (2022). „A krízisek évszázada.” Háborús fenyegetettség és az első lovasnomádok érkezése a Kárpát-medencébe a Kr. e. 9–7. század közötti időszakban. *Korok, kultúrák, lelőhelyek* 2022. A Tornyai János Múzeum 2021/2022. évi régészeti előadásainak kiadványa, 19–41.

V. Szabó G. & Bíró P. (2018). Szilvásvár-Kelemenszéke. Egy monumentális őskori erődített település a Bükk szívében. *Határtalan Régészet*. III. évfolyam 4. szám, 20–26.

V. Szabó G., Czajlik Z. & Reményi L. (2014). Egy vaskori fegyveres konfliktus nyomában. Új topográfiai eredmények a dédestapolcsányi Verebce-tető kutatásában I. *Magyar Régészet*. Online Magazin, 2014. tavasz. http://files.archaeolingua.hu/2014TA/Upload/Szabo_14TA.pdf

Tóth F. M. (2012). Korai szkítakori sírok Dédestapolcsány–Verebce-tető lelőhelyen. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 51, 63–91.

Tóth F. M. (2017). A Cemetery of the Early Scythian Age in Dédestapolcsány – Verebce-tető. The research of a new site complex in Northern Hungary and its cultural connections. In: Miroššayová, E., Pare, C. & Stegmann-Rajtár, S. (Hrsg.). *Das Nördliche Karpatenbecken in der Hallstattzeit. Wirtschaft, Handel und Kommunikation in früheisenzeitlichen Gesellschaften zwischen Ostalpen und Westpannonien* (pp. 421–432). Budapest: Archaeolingua Alapítvány.

Uhnér, C., Ciugudean, H., Bălan G., Burlacu-Timofte, R., Hansen, S. & Rustoiu, G. (2018). Settlement structure and demography in Teleac: A Late Bronze Age – Early Iron Age hillfort in Transylvania. In: Hansen, S. & Krause, R. (Hrsg.). *Bronzezeitliche Burgen zwischen Taunus und Karpaten = Bronze age hillforts between Taunus and Carpathian Mountains* (371–394). Beiträge der Ersten Internationalen LOEWE-Konferenz vom 7. bis 9. Dezember 2016 in Frankfurt/M. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie UPA Prähistorische Konfliktforschung 319/2. Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH.

Uhnér, C., Ciugudean, H., Hansen, S., Becker, F., Bălan, G. & Burlacu-Timofte, R. (2019). The Teleac Hillfort in Southwestern Transylvania: the Role of the Settlement, War and the Destruction of the Fortification System. In: Hansen, S. & Krause, R. (eds.). *Bronze Age Fortresses in Europe* (177–200). LOEWE-Schwerpunkt Prähistorische Konfliktforschung Universität Frankfurt/M. Römisch-Germanische Kommission Frankfurt/M. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie UPA Prähistorische Konfliktforschung 335. Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH.

Vasiliev, V. (1995). *Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier Age du Fer en Transylvanie*. Bibliotheca Thracologica 12. Bucuresti: Institut roumain de thracologie.

Vasiliev, V., Aldea, I. A. & Ciugudean, H. (1991). *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuți arheologice: așezarea fortificată de la Teleac*. Cluj-Napoca: Editura Dacia.

Zanoci, A. (2015a). Typology and Evolution of Gates and Access into Early Hallstattian Fortresses in Tisa-Dniester Space. *Tyragetia* IX (XXIV)/1, 7–27.

Zanoci, A. (2015b). Tipologia și evoluția zidurilor din piatră ale fortificațiilor hallstattiene târzii din spațiul tiso-nistean. *Revista Archeologica, Seria Noua*, X XI/1–2, 68–81.